

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
педагогічний факультет
кафедра музичного мистецтва

«До захисту допущено»

Завідувач кафедри

_____ Печенюк М.А.

«20» листопада 2020 р.

Дипломна робота магістранта

з теми «**ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКИХ УМІНЬ
ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ПОЧАТКОВОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ**»

Виконав: магістрант II курсу,
ММ1-М19z групи
спеціальності 014 Середня освіта
(Музичне мистецтво)

Осадчий Павло Степанович

Керівник: **Совік Т.В.**,

кандидат педагогічних наук, доцент

Рецензент: **Прядко О.М.**,

кандидат педагогічних наук, доцент

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКИХ УМІНЬ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ПОЧАТКОВОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ	9
1.1 Поняття, зміст вокально-виконавських умінь.....	9
1.2 Особливості вокального навчання підлітків.....	21
1.3 Методологічні основи та структура вокально-виконавських умінь підлітків.....	27
Висновки до першого розділу.....	41
РОЗДІЛ 2 ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКИХ УМІНЬ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ПОЧАТКОВОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ	43
2.1 Педагогічні умови формування вокально-виконавських умінь підлітків у закладах початкової мистецької освіти.....	43
2.2 Діагностика стану сформованості вокально-виконавських умінь підлітків у закладах початкової мистецької освіти.....	54
2.3 Хід та результати формувального експерименту.....	71
Висновки до другого розділу.....	84
ВИСНОВКИ	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	90
ДОДАТКИ	100
Додаток А. Діагностування «Мотивація вокального навчання» (за методикою О. Леонтьєва).....	101
Додаток Б. Анкета «Чому я прагну бути вокалістом».....	103
Додаток В. Анкета «Український пісенний фольклор у Вашому житті».....	104

Додаток Г. Розвиток динамічного та тембрового слуху (орієнтовний репертуар для підлітків).....	105
Додаток Д. Зразки вокальної спадщини українських композиторів.....	107
Додаток Е. Вокальний репертуар, спрямований на збагачення емоційної сфери учнів підліткового віку.....	109

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Формування та збагачення культурно-освітнього потенціалу підростаючого покоління є нагальною потребою сучасного суспільства. Музичне мистецтво, зокрема вокальне, виступає дієвим засобом формування культурно-освіченої, емоційно-збагаченої, творчої особистості. У цьому контексті проблема вокальної підготовки підлітків у закладах початкової мистецької освіти є актуальною та потребує ретельного вивчення (зокрема, застосування в освітньому процесі різноманітних форм та методів, прийомів навчання, спрямованих на розвиток вокальної культури та формування вокально-виконавських умінь учнів). Основні завдання та напрямки освітньо-виховної роботи з розвитку та формування музичної культури підростаючого покоління, висвітлено у нормативних документах: Законах України «Про освіту» [3], «Про культуру» [2], «Про позашкільну освіту» [1]; «Концепції сучасної мистецької освіти» [4], «Положенні про початковий спеціалізований мистецький навчальний заклад (школа естетичного виховання)» [5], «Типових навчальних планах початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів» [6].

Науковці мистецтвознавства А. Болгарський, А. Козир, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, О. Щолокова, Л. Хлебнікова працювали над методичними засадами формування естетичної культури учнів засобами музичного мистецтва (зокрема вокального) та методиками навчання співу [22, 73, 88, 90, 109, 107]. Науковці В. Антонюк, Д. Аспелунд, В. Гнидь, Н. Гребенюк, Л. Дмитрієв досліджували методи та прийоми вокальної підготовки дітей [12, 15, 36, 38, 40]. Особливості вокального навчання школярів висвітлені у працях В. Ємельянова, Д. Огороднова, О. Ростовського, Ю. Юцевич [43,70, 88, 112]. Науковці наголошують, що формування вокально-виконавських умінь відбувається безпосередньо у процесі навчання співу за умови його методично вірної організації, спрямованої на високу результативність та отримання емоційного задоволення від занять вокальним мистецтвом.

У музично-педагогічній діяльності педагога вокалу пріоритетним є усвідомлення того, що навчання вокалу виступає важливою складовою музичного розвитку учнів, а їхні творчі музичні здібності формуються комплексно у ході виконавської діяльності. Педагогу вокалу необхідно володіти комплексом методичних знань щодо засобів розвитку та формування музичного кругозору, музичних здібностей учнів (загальних і спеціальних) засобами вокального мистецтва, застосовуючи наявний потенціал учнів: інтерес, здібності, знання. Пошук новітніх методологічних технологій навчання співу підростаючого покоління та впровадження їх в освітньо-виховний процес стає пріоритетним для сучасних закладів початкової мистецької освіти.

Дослідженням процесу вокального навчання, зокрема формування особистості засобами хорового співу займались Ю. Алієв [7], А. Болгарський [22], О. Васильєва [30], О. Раввінов [85]. Психологи М. Бернштейн [19], О. Леонт'єв [56], В. Петрушин [77], Б. Теплов [100] вивчали особливості формування спеціальних здібностей та умінь особистості. Сучасні науковці Д. Євтушенко [44], Д. Локшин [59], О. Прядко [80], Р. Юссон [111] у своїх працях аналізують вокально-педагогічний досвід та особливості функціонування голосового апарату. Китайські науковці В. Лімін, В. Цзяньшу, В. Яньпин, Л. Сяо досліджують особливості формування вокально-виконавської культури та вокальних навичок особистості [31, 25, 26, 58]. Однак, проблема формування вокально-виконавських умінь підлітків у закладах початкової мистецької освіти висвітлена недостатньо.

Опрацювання нормативних документів та аналіз науково-педагогічних джерел, спостереження за освітньо-виховним процесом у закладах початкової мистецької освіти дозволили виявити ряд суперечностей між:

- Зростанням попиту на позашкільні форми навчання учнів та зменшенням кількості мистецьких закладів у країні.
- Бажанням сучасного підростаючого покоління брати участь у різноманітних вокальних конкурсах, шоу, фестивалях та низьким рівнем його вокальної підготовки.

- Потребою вокальної практики у методиках навчання та недостатністю методичного забезпечення процесу навчання вокалу підлітків.

Зазначені суперечності та недостатнє висвітлення й обґрунтування проблеми в наукових та методичних джерелах зумовили вибір теми дослідження: **«Формування вокально-виконавських умінь підлітків у закладах початкової мистецької освіти».**

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність педагогічних умов формування вокально-виконавських умінь підлітків у закладах початкової мистецької освіти.

Відповідно до мети, визначено **завдання** дослідження:

1. Здійснити аналіз стану розробленості означеної проблеми в психолого-педагогічній та музикознавчій літературі;
2. Визначити компонентну структуру, критерії, показники та рівні сформованості вокально-виконавських умінь підлітків;
3. Визначити та обґрунтувати педагогічні умови формування вокально-виконавських умінь підлітків у закладах початкової мистецької освіти;
4. Експериментально перевірити ефективність педагогічних умов формування вокально-виконавських умінь підлітків у закладах початкової мистецької освіти.

Об'єкт дослідження – процес вокального навчання підлітків у закладах початкової мистецької освіти.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування вокально-виконавських умінь підлітків у закладах початкової мистецької освіти.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали психолого-педагогічні основи формування вокально-виконавських умінь (Л. Виготський, В. Дружинін, Н. Левітов, О. Леонт'єв, О. Степанов, Л. Рубінштейн та ін.); теорії та методики мистецької освіти (А. Козир, Л. Куненко, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Рудницька, О. Ростовський, О. Щолокова та ін.); методології вокальної підготовки (В. Антонюк, Д. Аспелунг, Н. Гребенюк, Л. Василенко, Л. Дмитрієв, І. Колодуб, К. Линкрейстер, В. Морозов та ін.); основні форми та методи

навчання співу підлітків (В. Ємельянов, Д. Огороднов, О. Ростовський, В. Струве, Л. Хлебнікова, В. Ці, та ін.).

Методи дослідження. У ході дослідження застосовувався комплекс методів: теоретичні (аналіз музикознавчої, психолого-педагогічної та методологічної літератури для визначення основних теоретичних положень дослідження; метод порівняльного аналізу для визначення особливостей вокального навчання учнів підліткового віку); емпіричні (спостереження, анкетування, тестування, бесіда, аналіз навчальних планів і програм закладів початкової мистецької освіти; педагогічний експеримент для виявлення стану сформованості вокально-виконавських умінь підлітків та перевірки ефективності визначених педагогічних умов); математичні (статистичне опрацювання отриманих даних дослідження).

Організація дослідження. Магістерське дослідження проводилося у три етапи.

На першому етапі визначено план роботи; опрацьовано психолого-педагогічні, музикознавчі та методологічні джерела з обраної теми; визначено мету, об'єкт, предмет, основні завдання дослідження; побудовано програму та розроблено методику експерименту; розроблено критерії та показники сформованості вокально-виконавських умінь підлітків у закладах початкової мистецької освіти.

На другому етапі проведено констатувальний експеримент; опрацьовано результати констатувального експерименту; визначено та обґрунтовано педагогічні умови формування вокально-виконавських умінь підлітків у закладах початкової мистецької освіти.

На третьому етапі проведено формувальний експеримент; здійснено математичну обробку даних формувального експерименту; виконано зіставлення та аналіз результатів дослідження; сформовано загальні висновки.

Експериментальна база дослідження. Експериментальне дослідження проводилося на базі Товстенської мистецької школи.

Практичне значення дослідження полягає у апробації визначених педагогічних умов та використанні систематизованих методів та прийомів формування вокально-виконавських умінь підлітків у закладах початкової мистецької освіти. Матеріали дослідження можуть бути корисними для викладачів початкових мистецьких закладів на заняттях «Постановка голосу» та вчителів музичного мистецтва закладів загальної середньої освіти у позаурочній музичній діяльності.

Апробація результатів дослідження виконувалася під час формувального експерименту в Товстенській мистецькій школі. Теоретичні аспекти дослідження висвітлено на звітних конференціях студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка («Поняття, зміст та структура вокально-виконавських умінь підлітків» 2020 р.), II регіональній науково-практичній конференції «Тадей Ганицький і Поділля» («Особливості вокального навчання підлітків» 2019 р.), III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Роль і місце мистецької педагогіки у формуванні сучасної особистості» («Формування вокально-виконавських умінь підлітків під час занять «Постановка голосу» 2020 р.).

Публікації. Теоретичні положення і загальні висновки дослідження висвітлено в 2 одноосібних публікаціях.

Структура та обсяг магістерського дослідження. Магістерська робота складається з двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (всього 118 найменувань), додатків. Робота містить 2 рисунка, 7 таблиць. Загальний обсяг роботи складає 109 сторінок, з них 99 сторінок основного тексту.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Аналіз наукових джерел з означеної проблеми, опрацювання нормативних документів, спостереження за освітньо-виховним процесом у закладах початкової мистецької освіти дозволив дійти висновків:

1. Висвітлення проблеми формування вокально-виконавських умінь підлітків у психолого-педагогічній та музикознавчій літературі, попри значну її кількість, є невсебічним та потребує ретельного дослідження. Визначено, що формування вокально-виконавських умінь підлітків – це тривалий розвивальний процес, у ході якого набувається та удосконалюється вокальна техніка, виразність виконання та артистизм учнів. До складу вокально-виконавських умінь входять уміння: співочого дихання, правильної дикції, вірного інтонування; уміння розкривати художній образ, імпровізувати та «впевнено триматись на сцені». Встановлено, що основою формування вокально-виконавських умінь підлітків є забезпечення синтезу вокального та слухового розвитку.

2. Визначено структуру вокально-виконавських умінь підлітків, основними компонентами якої є: мотиваційний, діяльнісний та оцінювальний. Розроблено критерії, показники та рівні сформованості (високий, середній, низький) вокально-виконавських умінь учнів підліткового віку:

- Мотиваційний критерій (показники: інтерес та мотивація вокального навчання та мистецтва; осмислена потреба в оволодінні вокально-виконавськими вміннями; потреба у творчій вокальній діяльності).
- Діяльнісний критерій (показники: міра естетичного задоволення під час вокальної діяльності; міра емоційного відгуку у ході виконання вокального твору; міра усвідомлення вокального твору та спроможність розрізнення музичних вражень).
- Оцінювальний критерій (показники: спроможність виконавського усвідомлення, розуміння; здатність вірно оцінити вокальний твір; міра наявності музичних суджень).

3. Визначено та обґрунтовано педагогічні умови ефективного формування вокально-виконавських умінь підлітків у закладах початкової мистецької освіти, а саме:

- охорона та гігієна співацьких голосів підлітків;
- доступність та відповідність вокального репертуару віковим особливостям підлітків;
- застосування елементів театрального мистецтва у вокальному навчанні учнів;
- розвиток та концентрація уваги (основна психофізична складова ефективного вокального навчання).

4. Розроблено експериментальну методику дослідження, яка включала мету, завдання, зміст, етапи (організаційний, поглиблюючий, творчий), методи навчання, що слугували впровадженню педагогічних умов формування вокально-виконавських умінь підлітків у закладах початкової мистецької освіти.

Організаційний етап спрямовано на формування та підвищення позитивної мотивації підлітків до занять вокалу, що досягалася засобами синтезу творчого та пізнавального начала учнів, урахуванням їх вікових особливостей та забезпеченням в освітньо-виховному процесі педагогічних умов – охорони та гігієни співацьких голосів підлітків; доступності та відповідності вокального репертуару. На даному етапі застосовувалися методи: мотиваційні (заохочення, переконання, схвалення), пізнавальні (бесіда, коментар, пояснення, розповідь) та різні форми роботи: індивідуальні заняття, групові обговорення вокальних творів, диспути, перегляд відео-фрагментів.

Метою поглиблюючого етапу було теоретичне і практичне набуття та засвоєння підлітками музичних знань, необхідних для формування вокально-виконавських умінь; розвиток емоційного відгуку у процесі сприйняття та виконання вокальних творів; збагачення музичного досвіду, зокрема зразками української народної пісні; активування вокально-творчої діяльності учнів. У ході поглиблюючого етапу відбувалася апробація визначених педагогічних умов: застосування елементів театрального мистецтва у вокальному навчанні

учнів; розвиток та концентрація уваги (основна психофізична складова ефективного вокального навчання). Застосовувалися такі методи: вокальні методи навчання, творчі, пізнавальні.

Заключний етап – творчий. Основною метою творчого етапу експерименту була адаптація підлітків до виступів на сцені, що потребувало ряду умінь: уміння триматися на сцені, волевих якостей, уміння концентрувати увагу на відтворенні художнього образу вокального твору. Набуття вказаних умінь відбувалося через єдність музичного пізнання і творчості, наступність, урахування вікових особливостей підлітків та впровадження в освітньо-виховний процес визначених педагогічних умов: охорони та гігієни співацьких голосів підлітків; доступності та відповідності вокального репертуару віковим особливостям підлітків; розвитку та концентрації уваги. Для досягнення зазначеної мети використано методи: вокальні методи навчання (вокально-технічний, художньо-виконавський, метод показу, метод наслідування голосу педагога), мотиваційні та музично-ігрові.

Впровадження визначених педагогічних умов в освітньо-виховний процес виявило достатню ефективність, свідченням чого є позитивна динаміка отриманих результатів: в експериментальній групі кількість учнів з високим рівнем зростає на 29,1%, тоді як в учнів контрольної групи – на 17%.

Мети наукового дослідження досягнуто, усі завдання виконано. Проблема дослідження багатогранна і потребує подальшого вивчення особливостей підготовки підлітків до самостійного ознайомлення та виконавського аналізу вокальних творів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про позашкільну освіту». Відомості Верховної Ради України. 2000. № 47.
2. Закон України «Про культуру». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 24, ст.168.
3. Закон України «Про освіту». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
4. Концепція сучасної мистецької освіти / Міністерство культури України. Київ, 2017. 13 с. (нормативний документ).
5. Положення про початковий спеціалізований мистецький навчальний заклад (школу естетичного виховання), затверджене наказом Міністерства культури і мистецтв України №523 від 06 серпня 2001 із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства культури і туризму № 331 від 23.05.2006 та наказом Міністерства культури України № 731 від 14.09.2015. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0803-01>
6. Типові навчальні плани початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів. Нормативний документ.
7. Алиев Ю. Б., Безбородова Л. А. Методика преподавания музыки в общеобразовательных учреждениях : учеб. пособ. Москва : Академия, 2002. 416 с.
8. Ананьев Б. Г. Воспитание внимания школьника. Москва. АПН РСФСР, 1964. 52 с.
9. Андгуладзе Н. Homo cantor : Очерки вокального искусства. Москва : Аграф, 2003. 240 с.
10. Анохин П. К. Эмоции // Философские аспекты теории функциональной системы : избр.труды. Москва : Наука, 1978. С. 311-335.
11. Атанов Г. А. Деятельностный подход в обучении. Донецк, 2001. 164с.
12. Антонюк В. Г. Постановка голоса [навчальний посібник для студентів вищих музичних навчальних закладів]. Київ : Українська ідея, 2000. 68 с.

13. Апраксина О. А. Современные требования к учителю. Развитие музыкального слуха, певческого голоса, музыкально-творческих способностей учащихся. Москва : Музыка, 1983. 156 с.
14. Асафьев Б. В. О музыкальном просвещении и образовании : избранные статьи. 2-е изд. Ленинград : Музыка, 1973. 143 с.
15. Аспелунд Д. Л. Развитие певца и его голоса. Москва : Музгиз, 1952. 190 с.
16. Бабанский Ю. К. Рациональная организация учебной деятельности. Москва : Знание, 1981. 96 с.
17. Багадуров В. Д. Очерки по истории вокальной методологии. Ч. I. Москва : Музсектор Госиздат, 1929. 248 с.
18. Бергер Н. А. Современная концепция и методика обучения музыке. СПб : КАРО, 2004. 368 с.
19. Бернштейн Н. А. Физиология движений и активность / под ред. О. Г. Газенко. Москва : Наука, 1990. 489 с.
20. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник. Київ : Либідь, 2008. 848 с.
21. Блок В. Музыка С. Прокофьева для детей. Москва : Музыка, 1989. 78 с.
22. Болгарський А. Хоровий клас і практика роботи з хором : навч. посіб. Київ : Музична Україна, 1987. 240 с.
23. Ван Лей Формування вокально-сценічної майстерності майбутнього вчителя музики: автореф. ...на здоб. канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2010. 20с.
24. Ван Тянь Ці Формування основ співацької культури молодших школярів у роботі над музичними образом твору // Теорія і методика мистецької освіти. Київ, 2014. Вип.16(21) Ч.1. С.142-146.
25. Ван Цзяньшу. Вокальне виконавство як специфічна творчої діяльності // Вісник ЛНУ ім. Т. Шевченка: Педагогічні науки. №20 (231). Луганськ : ЛНУ, 2011. Част.1. С.215-219.
26. Ван Яньпин. Формування вокальної культури школярів підліткового віку // Теорія і методика мистецької освіти. Вип.16 (21). Ч.1. Київ, 2014. С.142 –146.

27. Варій М. Й. Психологія : навч пос. для студ. вищих навч закладів. Київ : Центр учбової літератури. 2007. 288 с.
28. Варламов. А. Полная школа пения. Москва, 1953. Ч.1. 135 с.
29. Василенко Л. М. Теорія та методика вокальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва на гедоністичних засадах // На правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 «Теорія та методика музичного навчання». Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2014.
30. Васильєва О. В. Формування морально-естетичної культури учнівської молоді засобами хорового мистецтва на Слобожанщині : традиції та сучасність. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16. 2012. С. 39-43. Режим доступу:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_016_2012_16_11.
31. Вей Лімін. Формування вокальної культури майбутнього вчителя музики на основі традицій Китаю та України : автореф. ... дис. канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2011. 20 с.
32. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. Київ : Ірпінь. ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
33. Вікова і педагогічна психологія : навч. посібник [за ред. О. В. Скрипченко, Л. Л. Долінської]. Київ : Просвіта, 2001. 416с.
34. Выготский Л. С. Педагогическая психология. [Под. ред. М. Г. Ярошевского]. Москва : Педагогика, 1991. 480 с.
35. Гальперин П. Методы обучения и умственное развитие ребенка. Москва, 1985. 234с.
36. Гнидь В. Історія вокального мистецтва. Київ, НМАУ. 319 с.
37. Гонтаренко Н. Б. Сольное пение: секреты вокального мастерства. [изд. 2-е.]. Ростов : Феникс, 2007. 155 с.

- 38.Гребенюк Н. Є. Вокально-виконавська творчість: психолого-педагогічний та мистецтвознавчий аспекти : [монографія]. Київ : НМАУ імені П. І. Чайковського, 1999. 269 с.
- 39.Джулай Г. Музична ментальність: соціально-філософській аналіз : автореф ...канд. филос.наук. Одеса, 2003. 24 с.
- 40.Дмитриев Л. Б. Основы вокальной методики. Москва : Музгиз, 1968. 676 с.
- 41.Дружинин В. Психология : ученик для гуманитарных вузов. Спб. : Питер, 2006. 656 с.
- 42.Дьяченко Н. Теоретические основы воспитания и обучения в музыкальных учебных заведениях / Н.Дьяченко, І.Котляревський, Ю.Полянський. Київ : Муз.Україна, 1987. 110 с.
- 43.Емельянов В. В. Развитие голоса (Координация и тренинг). СПб. : Лань, 2006. 192 с.
- 44.Євтушенко Д. Г. Роздуми про голос: нотатки педагога-вокаліста. Київ : Муз. Україна, 1979. 91 с.
- 45.Закржевська С. Работа над художественным произведением в классе постановки голоса. // Подготовка учителя общеобразовательной школе. Вып. 2. Москва, 1978. С. 39-49.
- 46.Зіміна А. Н. Основи музичного виховання і розвитку дітей молодшого віку. Москва: Владос, 2000. 302с.
- 47.Іванова Л. Педагогічні ідеї М. Леонтовича // Музика в школі. Вип.8. Київ : Музична Україна,1982. С.58-62.
- 48.Кабалевский Д. Б. Композитор и музыка для детей : Прекрасное побуждает доброе. Москва : Сов.комп, 1976. 59 с.
- 49.Карпенко Є. Дитяча опера як засіб естетичного виховання//Мистецтво та освіта. 2007. №4. С. 40 – 44.
- 50.Коджаспирова Г. М. Словарь по педагогике. Москва : ИКЦ «МАРТ», 2005. 448 с.
- 51.Колодуб І. Питання теорії вокального мистецтва. Харків : Промінь, 1995. 119 с.

52. Коменский Я. Великая дидактика. Москва : Педагогика, 1989. 416 с.
53. Кулько В. А. Формирование у учащихся умений учиться / В. А. Кулько, Т. Д. Цехмистрова. Москва : Изд-во Просвещение, 1983. 80 с.
54. Левитов Н. Д. Детская и педагогическая психология. Москва : Просвещение, 1964. 476 с.
55. Жернов В. И. Теоретико-методологические основы формирования профессионально-педагогической направленности личности студента педагогического вуза : [монография]. Магнитогорск : Магнитогорский гос. пед. ин-тут, 1999. 116 с.
56. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность // Избран. психол. произв. : в 2 т. Москва : Педагогика, 1984. Т.2. С. 94 – 231.
57. Линклейтер К. Освобождение голоса. [пер. с англ. Л. В. Соловьевой]. Москва : ГИТИС, 1993. 176 с.
58. Лінь Сяо. Методичні засади формування вокально-виконавських умінь учнів підліткового віку в школі мистецтв. // На правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 «Теорія та методика музичного навчання». Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2018.
59. Локшин Д. Л. О пении юношей в годы мутации // Развитие детского голоса: АПН РСФСР, 1963. 75 с.
60. Людкевич С. Загальні основи музики. Львів, 1921. 123с.
61. Майстрів Б. М. Психологія саморозвитку : психотехніка ризику і правил безпеки. Москва : Інтерпракс, 1994. 156 с.
62. Малинина Є. Вокальное воспитание школьников в возрастном аспекте // Развитие детского голоса : [под ред. В.И. Шацкой]. Москва, 1963. С.300-308.
63. Маруфенко О. В. Формування ціннісного особистісного ставлення майбутнього вчителя музичного мистецтва до власного голосового

- здоров'я як наукова проблема // Мистецька освіта у вимірах сучасності: проблеми теорії та практики. Дніпропетровськ, 2014. С.193 – 201.
64. Морозов В. П. Биофизические основы вокальной речи. Ленинград : Наука, 1977. 420 с.
65. Музыкальный энциклопедический словарь / [гл. ред. Г.В.Келдыш]. Москва : Советская энциклопедия, 1990. 672 с.
66. Назайкинский Е. В. О психологии музыкального восприятия. Москва : Музыка, 1972. 393 с.
67. Нейгауз Г. Г. Об искусстве фортепианной игры. Москва : Музыка, 1987. 240 с
68. Овчаренко Н. А. Основи вокальної методики : [науково-методичний посібник] / Наталія Анатоліївна Овчаренко. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2006. 116с.
69. Овчинникова Т. Н. Личность и мышление ребенка: диагностика и коррекция. Москва : Академический проект. 2201. 192с.
70. Огороднов Д. Музыкально-певческое воспитание детей в общеобразовательной школе. Київ : Музична Україна, 1989. 165с.
71. Орлова Н. Основные вопросы вокального воспитания детей // Музыкальное воспитание в школе. Вып. 2. Музгиз, 1963. С.86-95.
72. Остроменский В. Д. Формирование музыкального познания : монография. Кишинев, «Штиинца», 1988. 155 с.
73. Падалка Г. Педагогіка мистецтва : теорія і методика викладання мистецьких дисциплін. Київ : Освіта України, 2008. 274 с.
74. Паномарев Л. А. Психология творческого мышления. Москва : Просвещение, 1976. 146 с.
75. Пастушенко О. З. Методичний посібник до викладання співів у 5-7 класах восьмичасної школи / О. З. Пастушенко, Р. А. Скалецький. Київ : Радянська школа, 1963. 173 с.
76. Педагогика : учеб пособие для студентов. [Под ред. Н. Д. Ярмаченко]. Москва, 1986. 527с.

- 77.Петрушин В. И. Музыкальная психология : учебн. пособие для студентов и преподавателей. Москва : Академический Проект, 2006. 400 с.
- 78.Процик С. педагогічні ідеї П. Козицького // Музика в школі. Вип.8. Київ : Музична Україна,1987. С.48-52.
- 79.Прядко О. М. Розвиток співацького голосу : [методичні рекомендації для викладачів вокалу та студентів музично-педагогічних факультетів вищих навчальних закладів. Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький О. А., 2009. 92 с.
- 80.Прядко О. М. Розвиток співацького голосу : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Сисин О. В., 2010. 128 с.
- 81.Психология : учебник для гуманитарных вузов / [под ред. В. Н. Дружинина]. СПб. : Питер, 2006. 656 с.
- 82.Психологічний тлумачний словник / [за ред. В. Л. Шапар]. Харків : Прапор, 2004. С.554 – 639.
- 83.Психологія : підручник [за ред. Ю.Л. Трофімова]. Київ : Либідь,1999.558 с.
- 84.Петров М. А. Язык искусства и картина мира: автореф. ...канд фил.наук: 09.00.04. Эстетика. Москва, 2002. 23 с.
- 85.Раввінов О. Г. Методика хорового співу в школі. Київ, 1971. 123 с.
- 86.Развитие детского голоса : мат-лы научной конференции по вопросам вокально-хорового воспитания детей, подростков и молодежи : [под ред. В. Н. Шацкой]. Москва, 1963. 341с.
- 87.Рева В. Формування інтонаційно-образних уявлень школярів на уроці музики // Музика в школі. Вип.11. Київ : Музична Україна, 1987. С.8 – 13.
- 88.Ростовський О. Я. Методика викладання музики в основній школі. – Тернопіль : Навчальна книга. 2001. 270с.
- 89.Рубинштейн С. Л. Действие и навык. [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <http://psylib.org.ua/books/rubin01/index.htm>
- 90.Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: навч. посібник. Київ: АПН України, 2002. 269 с.

91. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студ. пед. факультетів. Київ : Генеза, 1999. С. 360.
92. Слостенин В. А. Люблинска О. В. Педагогика : учебное пособие. Москва : Просвещение, 1976. 352с.
93. Словник музичних термінів : [за ред. Ю.Юцевича]. Київ : Музична Україна, 1977. С.29
94. Соколов О. Про основы структурного мышления и музыки. // Проблемы музыкального мышления : [под ред. М. Г. Арановский]. Москва : Музыка, 1974. С.11-34.
95. Стасько Г. Є. Вокальна підготовка майбутнього вчителя музики як основа удосконалення педагогічної майстерності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 1995. 192 с.
96. Страхов В. И. Внимание в структуре личности : учеб. пособие для студентов пед. институтов. Саратов, 1969. 74 с.
97. Сухомлинський В. Розмова з молодим директором школи. Бесіда третя. Як любити дітей : вибрані твори в п'яти томах : статті. Київ : Рад.шк., 1977. Т. 5. С. 292 – 308.
98. Гальзіна Н. Ф. Педагогическая психология. Москва : Академия, 1998. 288с.
99. Тарасов Г. С. Проблема духовной потребности (на материале музыкального восприятия). Москва : Наука, 1970. 192 с.
100. Теплов Б. М. Избранные труды в 2-х томах. Москва : Педагогика, 1985. Т.1. С. 223 – 305.
101. Томас Е. Д. Про формування мотиваційної готовності студентів до майбутньої професійної діяльності. // Психологія: Республіканський науково-методичний збірник. Київ, 1984. Вип. 23. С. 85 – 93.
102. Український педагогічний словник : [за ред. С.У. Гончаренка]. Київ: Либідь. 376 с.
103. Усова А. А. Формирование учений педагогической деятельности / А. А. Усова, А. Г. Бобров. Саратов, 2001. 94 с.

104. Философский энциклопедический словарь : [гл. редакция: Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов]. Москва : Советская Энциклопедия, 1983. 840 с.
105. Філософія : навчальний посібник / [ра ред. І. В. Бичка]. Київ : Либідь, 1991. 456с.
106. Фролов Е. П. Звукотерапия. Физиологический, психоэмоциональный, медицинский и социальный аспекты голоса и слова. Москва : Вузовская книга, 2004. 620 с.
107. Хлебнікова Л. Могутній виховний потенціал. // Музика в школі: зб. статей. Вип.11. Київ,1982. С.3–10.
108. Черкасов В. Д. Становлення і розвиток музично-педагогічної освіти в Україні (1962-1991) : монографія. Кіровоград-ЛТД, 2008. 374 с
109. Щолокова О. П. Основи професійної художньо-естетичної підготовки майбутнього вчителя. Київ : Віпол, 1996. 170 с.
110. Южанин М. А. О некоторых закономерностях формирования художественных оценок // Критика и музыковедение. Ленинград : Музыка, 1975. С.23-36.
111. Юссон Р. Певческий голос. Исследование основных физиологических и акустических явлений певческого голоса. Москва : Музыка, 1974. 262 с.
112. Юцевич Ю. Є. Теорія і методика формування співацького голосу : навчально-методичний посібник. Київ : ІЗМН, 1998. 160 с.
113. Яковлева Н. А. Анализ и интерпретация произведения искусства : учеб пособие / Н. А. Яковлева, Е. Б. Мозговая и др. Москва : Высшая школа, 2005. 551 с.
114. Holopova V. N. Music as an art form / 2000. 319 p.
115. Banner G.M. The element of the Teaching / G.M. Banner, H.C. Cannon. London,1997. P. 21 – 43.
116. Bateson G. Steps To an Ekology of Mind New York Ballantine Books. NY, 1972. 123 p.

117. Bruner J. Process of Education. Cambridge, 1969. 39 p .
118. Gilford J.P. Trait of Creativiti : [Ph. Vernon (ed.)]. Creativiti, 1972. 181 p.